

Martina Poliaková: Národní identita v komunistické propagandě (květen 1945- květen 1946), Praha, ÚČD FF UK 2011, diplomová práce

Oponentský posudek

Diplomová práce Martiny Poliakové je odvážným pokusem o diskurzivní analýzu propagandistického jazyka KSČ v prvním roce obnoveného poválečného Československa s důrazem na nacionální motivy a reprezentaci národní identity. Po shrnutí stavu současné odborné literatury k tématu autorka nejdříve rozebírá svá metodologická východiska a některé základní pojmy jako „národní identita“, „kolektivní identita“, „propaganda“ apod., se kterými hodlá pracovat. Ve druhé kapitole nastiňuje institucionální vývoj a fungování komunistického propagandistického aparátu v bezprostředně poválečném období. Ve třetí, hlavní kapitole se pak soustředí na analýzu propagandistického diskurzu samého. S veškerou sympatií k metodologicky inovativním přístupům v české historiografii a soudobých dějinách zejména, však musím konstatovat, že je to pokus nepříliš přesvědčivý.

Za stěžejní problém celé práce pokládám nevyjasněné metodologické východisko. Autorka se v úvodní podkapitole o metodologii a dále v kapitole o ústředních pojmech hlásí nejčastěji k diskurzivní analýze, někdy též kritické diskurzivní analýze, jednou dokonce k mně neznámému „mladému oboru interpretativní politické analýzy“ (s. 31), avšak nakonec není čtenáři jasné, ke kterému konceptu v rámci existujících „škol“ diskurzivní analýzy či analýzy diskurzu se přiklání (M. Foucault, N. Fairclough, R. Wodak, T. van Dijk, S. Jager aj.). Vzhledem k četnosti odkazů soudím, že nejbližší z vlivných přístupů ji patrně bude radikálně emancipační (a politicky značně vyhraněná) diskurzivní teorie Ernesta Laclau a Chantal Mouffe založená na Gramscioho pojmu „hegemonie“, avšak ani tuto teorii autorka blíže nerozvádí a v práci s jejími pojmy nepracuje. Takto vágně definovanou diskurzivní analýzu se M. Poliaková snaží také sladit s teorií dějinných symbolických center vlivného českého sociologa Miloše Havelky, která však vychází z cassiererovské filosofie symbolických forem a má tedy od diskurzivní analýzy vědomě odlišné teoretické základy. Výsledkem této neujasněnosti je nejasný předmět výzkumu. Text podle mého názoru lavíruje mezi snahou po jakési diskurzivní analýze (odpovídající více deklarovanému záměru) a konkrétnější, tedy uchopitelnější, avšak nepřiznanou obsahovou analýzou komunistické propagandy (odpovídající více názvu práce). Nakonec však nepodává ani jednu z nich.

Výběr aktérů resp. pramenů by více odpovídal druhé naznačené možnosti. Ve druhé kapitole M. Poliaková podává poměrně rozsáhlý popis fungování a různých forem dobového kulturně propagandistického aparátu KSČ, bohužel však nejde ve své analýze hlouběji, zůstává povětšinou na rovině pouhého záznamu a nerozebírá sociálně-politické praktiky tohoto aparátu, ačkoliv potenciálně naráží na některé velmi zajímavé a výmluvné příklady (viz. např. aféra s E. F. Burianem, s. 52-53). Ve třetí kapitole pak popisuje podle vlastních slov „argumentaci jednotlivých aktérů“ na vnitrostranické i veřejné úrovni ve snaze o analýzu „vznik(u) různých narativních konfigurací národního diskurzu“ (s. 8-9). Stěžejními prameny jí jsou archivní dokumenty stranických školení a konferencí a politicko-kulturní publicistika týdeníku Tvorba. Materiál – jakkoliv výběrový – tedy nabízí možnost obsahové analýzy či kritiky ideologie komunistické propagandy z hlediska pojmání národa, národní identity, národních dějin, národně-politické jednoty apod. Avšak v takové případě by se autorka musela více zaměřit na rozbor jednotlivých aktérů či skupin tehdejší komunistické kulturní politiky resp. jejich veřejných i vnitrostranických projevů zahrnující osoby velice odlišné co do politické agendy, intelektuálního rozhledu, mocenského vlivu apod., jako byli Zdeněk

Nejedlý, Arnošt Kolman, Gustav Bareš, Václav Kopecký, S. K. Neumann, Lumír Čivrný, Jiří Hájek aj. To by autorce umožnilo rozpoznat „různé narativní konfigurace národního diskurzu“ v komunistické propagandě a ideologii, které tehdy i později nepochybně existovaly. Autorku však nezajímají intelektuálně-historické individuální interpretace, nýbrž pouze národně či národovecky orientované rétorické figury „diskurzu“, které pojímá nutně neosobně, které však nemají samy o sobě přílišnou výpovědní hodnotu. O tom níže. Zcela jistě to však neopravňuje k nepodloženému stěžejnímu závěru autorky, že „pojmy ‚národní‘ a ‚socialistické‘ splývaly, nicméně legitimita nového pořádku měla být /z hlediska komunistů/ založena na národním principu“ (s. 107). Pominu-li, že autorka koncept legitimacy politického řádu ani legitimizačních praktik nijak nevysvětluje, důkazy pro takové tvrzení nepodává.

Ty měly, předpokládám, vyplynout z „diskurzivní analýzy“ komunistické propagandy, jež však bohužel není vůbec zasazena v dobovém politickém diskurzu! Ať již rozumíme diskurzu spíše foucaultovsky jako systému pravidel a omezení pro formování legitimní dobové výpovědi, anebo spíše faircloughovsky dynamicky tj. jako procesu komunikační a sociální praxe v daném společenství, v každém případě jde o neosobní významovou strukturu přesahující individuálního i kolektivního historického aktéra (pokud jím nemyslíme hned celý národ či třídu). Diskurz tedy může být jednotlivým aktérem využíván, částečně pozměňován, ovlivňován, ale v žádném případě nemůže být cele vytvářen, jak naznačuje velmi intencionální interpretace M. Poliakové, která za rétorickými figurami komunistické propagandy vždy vidí ideologickou manipulaci a konkrétní politický záměr. Ideologie, pokud mají být relevantní, vždy operují uvnitř diskurzu. Právě tento „diskurz o národní otázce“ v letech 1945-46 - bezesporu klíčový politický diskurz daného období sdílený všemi relevantními politickými aktéry - však v Poliakové analýze citelně chybí. Jen tak by totiž mohla posoudit, co je v „národním diskurzu“ čs. komunistů dobově typické a co je naopak specifické, tedy jak si komunisté s tímto diskurzem ve své propagandě poradili.

M. Poliaková v podkapitole věnované stavu bádání pomíjí myslím jednu zásadní práci (psanou a vydanou ovšem v polštině M. Górny: *Między Palackym a Marksem*) a několik méně zásadních statí z posledního desetiletí ke svému tématu. Avšak zmiňuje správně pro své téma a bádání daného období klíčovou práci německé historičky Christianny Brenner, jež je spolu s dřívější monografií Američana Brada Abramse zatím nejdůležitějším příspěvkem k analýze politických diskurzů resp. politických ideologií v Československu v letech 1945-1948. Je škoda, že autorka práci Ch. Brenner přešla na pouhé jedné straně straně s odkazem, že se věnuje „pouze veřejnému politickému diskurzu“ (jako by mohl být politický diskurz neveřejný) a dále s ní už vůbec nepracuje. Jsou to totiž právě Abrams a ještě více Brenner, kteří ve svém kritickém čtení tohoto období čs. dějin ukazují, jak zavádějící je naše dosavadní, převládající, takřka dichotomické chápání politického konfliktu doby, jak často nepatrné a bezvýznamné byly diskurzivně-politické rozdíly mezi jednotlivými politickými soupeři tedy zejména mezi komunisty a tzv. demokratickými stranami. Brenner konkrétně tuto diskurzivní spřízněnost dokládá na třech stěžejních tématech tehdejší politické diskuze, tedy podoby budovaného politického řádu tj. lidové demokracie, poměru k SSSR a právě relativně exkluzivitickém, homogenním a unifikujícím pojetí národa! Ukazuje mj. že tehdejší převládající pojem národa se vymezoval nejen proti negativně chápanému německému, ale také v opozici vůči „bratrskému“ národu Slováků. Ukazuje mj. i to, jak tyto společné prvky bezmála vylučující z politické kultury možnosti obhajoby partikulárních (tj. nikoliv celonárodních) zájmů a legitimitu demokratického konfliktu nakonec dopomohly komunistům k efektivní diskurzivní hegemonizaci a relativně hladkému převzetí absolutní moci. Toto je stav bádání, ze kterého měla M. Poliaková ve své zamýšlené diskurzivní analýze vyjít, zvláště

pokud práci Brenner četla a zná. Vyvarovala by se tak možná metodologickému i pojmovému tápání, které její práci charakterizují.

Diplomovou práci pokládám za nezvládnutou ve svém ambiciózním záměru o propojení poměrně náročné metodologické perspektivy s empirickým historickým výzkumem. Avšak zároveň je třeba ocenit autorčinu snahu o takový výzkum jakož i soustavnou heuristiku zvláště k empirické části práce. Proto navrhuji práci přijmout k obhajobě s hodnocením „dobrá“.

PhDr. Michal Kopeček, PhD.
ÚČD FF UK